

De financiële situatie van verzorgingstehuisbewoners

D. NIJLAND, J. A. C. VAN OPHEM EN E. M. DE VRIES

Onvrede in verzorgingstehuizen, nu eens niet over de verzorging of het gebrek aan zeggenschap van de bejaarden maar onvrede over het zak- en kleedgeld, vormde de aanleiding tot dit onderzoek. De vraag was wat verzorgingstehuisbewoners van hun zak- en kleedgeld moeten betalen en hoe zij hun inkomsten waarderden.

Over senioren

Op 1 januari 1985 was 12% van de Nederlandse bevolking ouder dan 65 jaar. Mannen zijn met een percentage van 40% in de minderheid onder de senioren. Blijkens CBS (1983) is de AOW voor de meeste huishoudens van bejaarden en vooral van de oudere bejaarden, de belangrijkste netto inkomensbron. Vanwege het toenemend bereik van pensioenregelingen en de toenemende uitkeringshoogte ervan is de inkomenspositie van de jongere bejaarde relatief beter dan die van de oudere bejaarde. De hoogte van het AOW-pensioen bedraagt op 01-07-1986 f 1495,- voor een huishouden met twee gehuwde bejaarden en f 1045,- voor een alleenstaande (netto bedragen exclusief vakantiegeld). Onder de laagste inkomens komen relatief veel bejaarden voor: blijkens *Wiebrens* (1981) is meer dan de helft van de bejaarden in de laagste twee welvaartsklassen terug te vinden. In 1984 was 20,7% van de eenmalige uitkeringsontvangers 65 jaar of ouder (CBS, 1985). Ook op andere dimensies van de leefsituatie scoren de senioren laag (SCP, 1984).

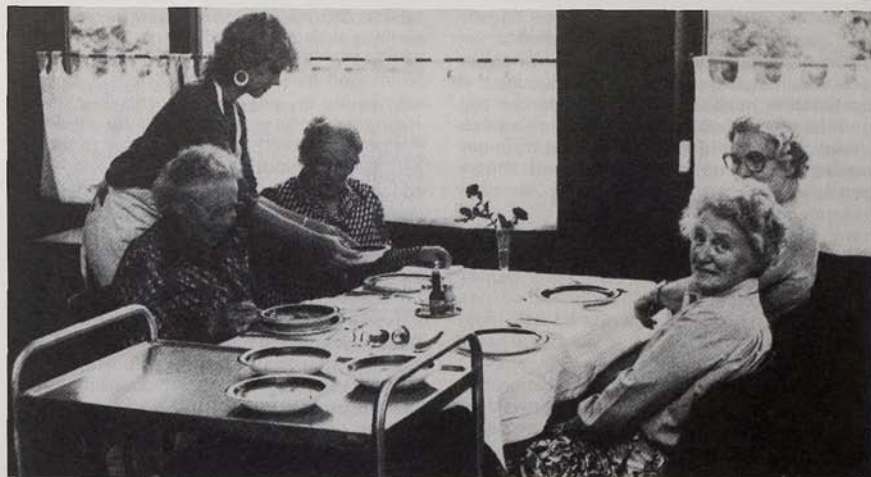
De senioren wonen overwegend in de eigen omgeving (85-90%). Van de overigen wonen in 1983 134.733 in bejaardenoordelen (CBS, 1985), 40.000 in verpleeghuizen en verblijven 20.000 in ziekenhuizen (incl. psychiatrische) (*Boomgaardt*, 1984). In totaal verblijven in 1983 5,5% van de bejaarde mannen en 9,6% van de vrouwen in de diverse tehuizen. In de bejaardenoordelen is op 31 december 1984 71,5% van de daar verblijvende personen van het vrouwelijk geslacht. Meer dan 80% van de bewoners van bejaardenoordelen is 75 jaar of

ouder en meer dan 63% is zelfs hoogbejaard. De zelfstandig wonenden zijn voor het grootste gedeelte gehuwd, de meeste tehuisbewoners zijn verzuimd. Wat betreft de huishoudenssamenstelling geldt het volgende patroon: Vrouwen worden gemiddeld ouder dan mannen, vrouwen overleven hun partner vaker dan mannen en mannen hertrouwen vaker dan vrouwen (*Turksma*, 1982).

Een verzorgingstehuis biedt anno 1986 bewoners in de eerste plaats verzorging, omdat zij blijkens een bepaalde ADL-score (Algemene Dagelijkse Levensverrichtingen) niet of moeilijk zelfstandig of met hulp in hun dagelijkse verzorging kunnen voorzien. Omdat de validiteit een belangrijke rol speelt bij het al dan niet positief geïndiceerd worden voor opname in het verzorgingstehuis, is het niet vreemd dat zelfstandig wonenden meer valide zijn dan tehuisbewoners. Bij zowel zelfstandig wonenden als tehuisbewoners zijn mannen meer valide dan vrouwen. Tehuisbewoners met partner zijn meer valide dan zij, die geen partner (meer) hebben. Zelfstandigwonenden zijn in hun tijdsbesteding actiever en meer collectief gericht dan tehuisbewoners (*Thijssen*, 1984). Tehuisbewoners zijn ontevredener over de hoogte van hun inkomen dan zelfstandig wonenden. Dit geldt met name voor de gehuwden en hoog bejaarden (*Thijssen*, 1984).

Indien men opgenomen wordt in een tehuis dan dient men de kosten, die al snel f 3.000,- per maand voor een alleenstaande bedragen, zoveel mogelijk zelf te betalen. De eigen bijdrage wordt berekend aan de hand van hoogte van inkomen, grootte van vermogen en de exploitatiekosten van het tehuis. Er is een kleine groep die de kosten van de verzorging uit eigen middelen betaalt en er is een grote categorie voor wie dit betaald wordt.

De minister van WVC stelt jaarlijks een bedrag vast waarover een bewoner moet kunnen beschikken voor persoonlijke uitgaven: het zak- en kleedgeld. Het bedrag waarover men minimaal per maand beschikt, bedraagt voor alleenstaanden f 248,30 (per 01-01-1986). Als men andere inkomsten heeft, dan is hiervan

aard.
groot-
sbewo-
uishou-
lgende
ouder
partner
ouwen

i bewo-
ndat zij
jemene
f moei-
gelijkse
e validi-
lan niet
ame in
md dat
dan te-
wonen-
eer va-
et part-
partner
zijn in
collectief
(1984).

over de
dig wo-
gehuw-

tehuis
3.000,-
dragen,
gen bij-
n hoog-
n en de
gen klei-
ging uit
te cate-

bedrag
men be-
het zak-
en mini-
gt voor
(86). Als
hiervan

ber 1986

maximaal f 26,25 vrijgesteld. Het vrij te laten vermogen is voor alleenstaanden f 4.800,-. Voor echtparen gelden achtereenvolgens de volgende bedragen: f 427,25, f 52,50 en f 9.600,- (alle bedragen per 01-01-1986).

Zak- en kleedgeld

Het LOBB (Landelijk Overleg Bewonerscommissie Bejaardentehuizen) ontvangt veel reacties van mensen die de hoogte van dit zak- en kleedgeld te laag vinden zowel voor alleenstaanden als voor echtparen. Daarom is met het COSBO, het Nibud en de LU, vakgroep Huishoudkunde, een vragenlijst ontwikkeld om meer inzicht in de problematiek rond de hoogte van het zak- en kleedgeld te krijgen. Een vragenlijst, die ook bruikbaar zou moeten zijn voor andere categorieën senioren. Over de problematiek rond de hoogte van zak- en kleedgeld wordt hieronder verslag gedaan.

In december 1985 en januari 1986 zijn 35 gesprekken gehouden in 5 verschillende tehuizen. Van deze 35 respondenten waren 29 alleenstaanden en 6 gehuwden. Van de 29 alleenstaanden betaalden 5 hun verblijf in het tehuis geheel zelf. Omdat de alleenstaande zak- en kleedgeldontvangers een groot aandeel van de respondenten vormen (24) is een analyse van het materiaal op deze groep uitgevoerd. Natuurlijk dienen alle resultaten met grote voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden, daar de omvang van de te analyseren groep klein is. Het onderzoek is dan ook verkennend van aard.

Van de alleenstaanden die zak- en kleedgeld

Tijdschrift voor Huishoudkunde 7 (5) december 1986

ontvangen hebben er 13 nooit de kosten van het verzorgingstehuis zelf moeten dragen. Van de 11 die dit ooit wel eens hebben moeten doen, hebben er 5 het hoogstens een paar maanden gedaan en 6 hebben dit gedurende 1,5 tot 5 jaar gedaan.

Het zelfbetalen is niet significant afhankelijk van leeftijd en duur van verblijf in verzorgingstehuis.

Ook is er gekeken naar de leeftijd waarop men in het verzorgingstehuis is gaan wonen. Zij die nooit de kosten volledig zelf hebben moeten betalen zijn er op gemiddeld 74-jarige leeftijd in gekomen. Dit geeft een beeld dat niet verwacht werd. Het is des te opmerkelijker als we dan naar de gemiddelde leeftijd kijken waarop men in het tehuis is gaan wonen van hen die 1,5 jaar of langer de kosten volledig zelf hebben betaald. Deze is 78,7 jaar (n=6). Een mogelijke verklaring voor het zojuist beschreven verschijnsel zou kunnen zijn dat zij die het financieel ruimer hebben meer mogelijkheden hebben om zelfstandig te blijven wonen ondanks de behoefte aan hulp, dan zij die de financiële middelen niet hebben. Een andere verklaring zou kunnen zijn, dat zij die het financieel ruimer hebben langer zelfstandig blijven wonen dan zij die het financieel minder hebben omdat het wonen in een verzorgingstehuis ten koste gaat van de eigen financiën.

Inkomsten

Zak- en kleedgeldontvangers krijgen een vast bedrag per maand aan zak- en kleedgeld. Gedurende het onderzoek (eind 1985) was dit bedrag voor alleenstaanden f 246,10. Daarnaast

kan men nog extra inkomsten hebben bijvoorbeeld uit pensioen (max. f 25,85 p. mnd.).

Tweeëntwintig respondenten zeggen nog andere inkomsten dan het zak- en kleedgeld te besteden te hebben, twee respondenten zeggen dat niet te hebben. Wat men nog aan extra inkomstenbron(nen) heeft, volgt in onderstaand staatje:

pensioen	17x
vakantiegeld	21x
vergoeding premie	
ziektenkostenverzekering	7x
vergoeding voor de auto	1x
taxikosten (incidenteel)	1x

Uitgaven

Wat doen deze tehuisbewoners nu met hun geld, hoe geven ze het uit? En vooral: hoe waarderen ze hun inkomsten?

De respondenten kregen een uitvoerige vragenlijst voorgelegd, die zij tijdens het gesprek beantwoord hebben op grond van eigen schattingen, notities, rekeningen e.d.

Bij de uitgaven is onderscheid gemaakt tussen de min of meer vaste uitgaven en de min of meer variabele uitgaven. Hoeveel wordt uitgegeven aan de vaste uitgaven staat in tabel 1.

Telefoon komt naar voren als een belangrijke uitgavenpost. Toch is dit bedrag nog vrij laag: in Nederland wordt gemiddeld zo'n f 40,- per maand aan telefoon uitgegeven. Dat het bedrag vrij laag is komt door het feit dat een aantal respondenten geen abonnementskosten heeft; ze bellen uit de hal van het tehuis en soms worden de abonnementskosten door de familie gedragen.

Veel respondenten geven geld uit aan luister- en kijkgeld. Over het algemeen vindt men het een hoog bedrag, maar voor velen is het idee zonder t.v. te zitten nog erger.

Opvallend is het lage bedrag dat aan een dagblad wordt uitgegeven. Een abonnement op de krant kost toch al gauw f 25,- per maand. Dat dit bedrag zo laag ligt komt door de inventiviteit van de respondenten: 7 van de 11 respondenten lezen met anderen samen een dagblad.

Tabel 1. Gemiddelde uitgaven aan min of meer vaste posten in gulden per maand.

posten	aantal respondenten dat geld uitgeeft (abs.)	gemiddelde uitgave door ieder die wat uitgeeft
telefoon	21	29,82
dagblad	11	12,39
abonnements	17	5,57
kerk	20	13,05
contributies	7	6,96
luister- en kijkgeld	22	13,15
verzekering	7	14,34

Tabel 2. Gemiddelde uitgaven aan meer variabele posten in gulden per maand.

posten	aantal respondenten dat geld uitgeeft (abs.)	gemiddelde uitgave door ieder die wat uitgeeft
boodschappen	22	48,89
kapper/pedicure	24	22,05
rookartikelen	3	31,60
kleeding	15	25,06
cadeautjes	21	17,67
diversen	19	10,46
hobby's	4	9,21
vervoer	15	19,21

De hoogte van de meer variabele uitgaven staat in tabel 2. Uit deze tabel blijkt duidelijk het belang van de post "boodschappen". Onder deze post vallen uitgaven aan eten en drinken, persoonlijke verzorging en schoonmaakartikelen.

Bij de tehuizen zijn veelal winkeltjes, waar men dit soort boodschappen kan doen. De tehuizen verstrekken vaak ook bonnen of punten. Deze bonnen hebben een bepaalde waarde (zo'n f 15,- à f 20,- per maand) en kunnen als betaalmiddel in de winkeltjes gebruikt worden. De manier waarop het bonnensysteem werkt verschilt van tehuis tot tehuis.

Er wordt maar door weinig mensen gerookt, maar als men rookt kost dit veel geld. Een andere belangrijke post, niet alleen in hoogte maar vaak ook gevoelsmatig, zijn de uitgaven aan cadeautjes voor de kinderen en met name voor de kleinkinderen. Voor velen hoort het bij het opa en oma zijn om cadeautjes te kunnen geven aan de kleinkinderen.

Sparen

Op de vraag of men spaart wordt heel verschillend gereageerd. Slechts twee respondenten zeggen te sparen. Van de respondenten die niet sparen geeft een deel aan dat ze het niet meer nodig vinden om nog te sparen. Een ander deel vraagt zich af waarvan ze moeten sparen. Zestien respondenten hebben nog spaargeld waarvan er negen meer dan 1.500 gulden aan spaargeld hebben. Acht respondenten zeggen geen spaargeld te hebben. Hoewel men het geen sparen noemt, reserveert men wel (bijvoorbeeld voor "kleine inventarisuitgaven").

Achtentien respondenten hebben een uitvaartverzekering. Vaak zijn deze verzekeringen afgesloten toen men nog veel jonger was. Een uit te keren bedrag van 500 gulden vond men toen al heel wat, terwijl 500 gulden voor een begrafenis nu te weinig is. Vandaar, dat, indien men slechts een klein bedrag uitgekeerd

variabele

Ide
loor

eef

tgaven
rijdelijk
ppen".
ten en
choon-, waar
De te
f pun-
paalde
nd) en
jes ge-
onnen-
huis.
erookt,
Een an-
hoogte
tgaven
t name
het bij
kunnenel ver-
respon-
onden-
dat ze
sparen.
e moe-
nen nog
n 1.500
respon-
hebben.
, reser-
aine in-uitvaart-
gen af-
as. Een
nd men
oor een
dat, in-
gekeerd

ber 1986

zal krijgen in geval van overlijden, er ook gevraagd is of men toch geld voor de begrafenis heeft vastgezet. In totaal hebben twaalf respondenten geld vastgezet voor de begrafenis, waarvan vier geen begrafenis- of uitvaartverzekering hebben. Resten nog twee respondenten die in het geheel geen financiële voorzorgen hebben getroffen of hebben kunnen treffen. Deze beide respondenten hebben echter wel spaargeld dat meer dan 1.500 gulden bedraagt.

Bij de desbetreffende vraag en dus ook bij de antwoorden, doet zich het probleem voor, dat mensen geld hebben vastgezet voor de begrafenis en dan de volgende vraag (Heeft u nog spaargeld) met nee beantwoorden. Daarom zitten er mogelijk vertekeningen in de antwoorden. Dit hoeft echter niet het geval te zijn. Een mogelijkheid is dat de verzorgingstehuisbewoner een bedrag tot 5.000 gulden heeft afgedragen voor de begrafenis aan een begrafenisonderneming. De begrafenisonderneming beheert dit geld en verzorgt t.z.t. de begrafenis van de betrokkene. De betrokkene kan echter zelf niet meer aan het geld komen.

In totaal zijn de gemiddelde uitgaven iets lager dan de gemiddelde inkomsten. Voor dit verschil zijn een aantal verklaringen mogelijk:

- er is in het onderzoek niet naar alle uitgaven (bij. vakantie) gevraagd,
- de respondenten maken (te) voorzichtige schattingen.

Waardering

In dit vooronderzoek zijn een aantal waarderingsvragen opgenomen. Deze waarderingsvragen beginnen met de vraag: "Wat vindt u van de hoogte van het zak- en kleedgeld?" Zestien respondenten zeggen het

zak- en kleedgeld onvoldoende te vinden, terwijl men gemiddeld toch geld overhoudt. Dit wil echter niet zeggen dat men daarom niet te weinig zou hebben. Op de vraag: "Indien u er per maand f 25,- bij zou krijgen, waaraan zou u dat dan besteden," wordt door twaalf mensen "grote pot" of "huishoudgeld" geantwoord. Hieruit blijkt dat men met name vindt voor de gewone, dagelijkse boodschappen (te) weinig geld te hebben.

Om wat meer idee te krijgen hoe men het inkomen waardeert zijn een aantal uitspraken aan de respondenten voorgelegd. De resultaten van de antwoorden op deze uitspraken staan in tabel 3.

Opvallend – in vergelijking met resultaten van andere onderzoeken – is de vrij negatieve reactie op uitspraak b: "Ik heb het financieel beter dan ik het eigenlijk ooit gehad heb." Men maakt zich echter niet vaak zorgen om zijn financiële situatie ("te eten en te drinken krijg je toch wel") en men vindt zijn financiële situatie ook niet vrijwel hopeloos.

Er blijkt een enigszins tweeslachtige houding uit de waardering van het inkomen. Men vindt het inkomen te laag, maar men komt er toch mee rond. Dat men zich weinig zorgen maakt om de financiële situatie is te verklaren door de levensfase waarin de respondenten verkeren: men hoeft geen toekomst meer op te bouwen, of bijvoorbeeld een gezin te onderhouden. Er zijn geen dwingende financiële verplichtingen meer.

Conclusies en aanbevelingen

Het doel van dit vooronderzoek had o.a. betrekking op het uittesten van de vragenlijst. Het blijkt dat de vragenlijst, behoudens wat

Tabel 3. Resultaten inkomenswaarderinguitspraken.

	oneens	noch eens noch oneens	eens	anders
a. Mijn inkomen is zonder meer voldoende om van rond te komen	13	0	7	4
b. Ik heb het financieel beter dan ik het eigenlijk ooit gehad heb	17	3	2	2
c. Ik maak mij regelmatig zorgen om mijn financiële situatie	15	5	3	1
d. Ik heb erge moeite om rond te komen met mijn inkomen	10	2	8	4
e. Ik moet mij veel dingen ontzeggen die ik belangrijk vind	14	1	7	2
f. Mijn financiële situatie is vrijwel hopeloos	18	1	3	2

Tabel 4. Verdeling van de Nederlandse bevolking naar leeftijd in de jaren 1984 en 2000.

leeftijd	absolute aantalen in 1984	absolute aantallen (prognose) in 2000	verschil in % t.o.v. 1984
0-20	4.167.550	3.463.800	- 16,9
20-40	4.739.037	4.481.600	- 5,4
40-55	2.410.077	3.432.300	+ 42,4
55-70	1.907.960	2.224.800	+ 16,6
70-85	1.028.085	1.296.100	+ 26,1
85 en ouder	141.880	248.900	+ 75,4

Bron: Statistisch zakboek 1985, C.B.S. en berekening van de auteurs.

kleine wijzigingen, goed werkt.

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is ruim 81 jaar, een algemeen beeld in verzorgingstehuizen. Binnen de categorie "verzorgingstehuisbewoners behoren zij tot de actieven. In vergelijking met andere categorieën ouderen in Nederland zijn zij zeer ontevreden over hun bestedingsmogelijkheden. Relatief veel respondenten zijn van mening dat ze erg weinig geld hebben en dat ze moeilijk rond kunnen komen. Desondanks komen zij wel rond; slechts bij één respondent zijn de uitgaven groter dan de inkomsten. Deze bejaarden hebben de schaarste van de crisisjaren, de oorlog en de na-oorlogse periode meegemaakt als volwassenen; zij weten wat het is zich te redden met (te) weinig geld. Zij staan waarschijnlijk sterk onder de psychologische druk om schulden te vermijden; in feite hebben zij ook weinig mogelijkheden om schulden te maken.

De groep ouderen en met name de groep "zeer oude mensen" (ouder dan 85) zal in de toekomst sterk toenemen (zie tabel 4). Het zal duidelijk zijn dat het noodzakelijk is te bekijken wat bewoners van bejaardentehuizen, maar ook zelfstandig wonende ouderen, als reële bestedingsmogelijkheden hebben en hoe zij deze bestedingsmogelijkheden ervaren. Onderzoek als dit is nog niet eerder gedaan, terwijl een blik op de toekomst duidelijk maakt dat er eerder meer dan minder vragen op het gebied van inkomsten, uitgaven en bezuinigingen zullen komen. Wat dat betreft is het ook zinnig aandacht te schenken aan de koppeling uitgaven-(vrije)tijdsbesteding. De koppeling is in de vragenlijst verwerkt; in dit artikel is hier niet nader op ingegaan.

De onderzoekers willen pleiten voor een op grotere schaal uitvoeren van dit type onderzoek, niet alleen onder bewoners van verzorgingstehuizen, maar ook onder zelfstandig wonende ouderen. Een dergelijk onderzoek zou duidelijk maken met wat voor keuzes oudere mensen te maken krijgen. Alleen dan

kan goed ingeschat worden wat de gevolgen van een bepaald beleid kunnen zijn. Ook is informatie als deze nodig om een voorlichtingsbeleid te kunnen bepalen, zowel door overheid als door andere instanties.

Geraadpleegde literatuur

- Ankersmit, T., 1977. De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar en ouder 1976; deel 1 (CBS). 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij.
- Boomgaard, A., 1984. Tevredenheid van bejaarden in verzorgingstehuizen; een literatuuronderzoek naar de tevredenheid van bewoners van verzorgingstehuizen over het verzorgingspakket. Wageningen, LU (Gezondheidsleer: verslagen, rapporten, scripties en nota's, nr. 188).
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 1985. Statistisch Zakboek 1985. Den Haag.
- Centrale Commissie voor de Bejaardenoorden, 1977. Advies inzake taak en functie van het verzorgingstehuis voor bejaarden. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij (Adviezen Centrale Commissie voor de Bejaardenoorden, no. 21).
- Naafs, J., 1982. Leven in tehuizen: een leven waard? Van Loghum Slaterus, Deventer (Cahiers Ouderdom en Levensloop 14).
- Nijland, D. 1986. De financiële situatie van verzorgingstehuisbewoners. Doctoraalscriptie huishoudkunde, Landbouwniversiteit Wageningen.
- Pommer, E. en C. Wiebrens, SCP, 1984. Kosten en financiering van bejaardenvoorzieningen 1981-1991. Rijswijk, (S.C.P.-Cahier no. 39).
- Statistisch Bulletin CBS, 39e jaargang, no. 69, 10 november 1983.
- Thijssen, L. J. M., 1984. De leefsituatie van de Nederlandse bevolking van 55 jaar en ouder 1982; deel 1^a en 1^b (CBS). 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij.
- Turksma, L., 1982. Senioren in de samenleving; sociale problematiek van bejaarden. Spectrum, Utrecht, (Aula paperback 80).
- Wiebrens, E., 1981. Inkomens en Rondkomen. Den Haag.

Correspondentieadres

- Drs. J. A. C. van Ophem, vakgroep Huishoudkunde Landbouwniversiteit, postbus 8060, 6700 DA Wageningen.
- Ir. E. M. de Vries, Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting, Den Haag.
- D. Nijland, student huishoudwetenschappen, Landbouwniversiteit Wageningen.
- De auteurs hebben dit artikel à titre personnel geschreven.